

УДК 94 + 070 (09) + 351.858 (477.83/86) «18-19»

Хімяк О.М., доцент кафедри політології ©
Національний університет «Львівська політехніка»

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.) ТА ЇЇ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

Розглядається діяльність Української соціал-демократичної партії, досліджується роль преси у внутрішньопартійному та загальнополітичному житті галицького суспільства.

Ключові слова: партійна боротьба, український народ, соціалістичне суспільство, преса, Галичина.

Вступ. Розвиток соціал-демократичного руху в Галичині був обумовлений об'єктивними соціально-економічними та політичними причинами і впродовж всього досліджуваного періоду перебував під ідейним впливом європейського соціал-демократизму. Протягом другої половини ХІХ - на початку ХХ ст. в Галичині помітно зросла роль міст як осередків промисловості, торгівлі, культури. До активного соціального і політичного життя долучилися широкі верстви галицького суспільства. В головних осередках промисловості вже до кінця ХІХ ст. сформувалися значні загони промислового робітництва як найбільш чутливого елемента до соціальної політики в державі.

Матеріали і методи. Для розгляду теми використовувалися такі наукові методи, як порівняльно-історичний, хронологічний, комплексно-аналітичний.

У травні 1899 р. групою "молодих радикалів", які внаслідок розколу залишили РУРП, було проголошено створення Української соціал-демократичної партії (УСДП). І уже 17 вересня того ж року відбулася установча конференція УСДП [6, с. 23]. Нова галицька партія актуально уконституювалася як українська секція загальноавстрійської СДРП. У цілому, її поява органічно вписалася у контекст процесу федералізації австрійської соціал-демократії, поступового розділення її на національні соціал-демократичні партії. УСДП проголосила своїм головним програмним завданням побудову соціалістичного суспільства за допомогою мирних, легальних методів боротьби. Офіційним органом партії стала газета "Воля".

На з'їзді СДРПА 24-29 вересня 1899 р. у Брно, виступаючи як представник УСДП, Микола Ганкевич заявив, що "українські соціал-демократи змагатимуть до національної свободи свого народу, щоби возз'єднаний і вільний український народ став поряд з іншими націями як рівноправний член" [6, с. 30]. При цьому він проголосував за резолюцію з'їзду про необхідність перетворення Австрії в демократичну федеративну державу [6, с. 30]. Галицькі соціал-демократи заявляли при цьому, що цілісність Австрії не є для них

незаперечною цінністю: "Вільна українська держава людова, самостійна незалежна республіка українська - се домагання наше", писала "Воля" у грудні 1901 р. [3, 1901: 15 грудня].

Увага українських соціал-демократів була зосереджена на організації страйкової боротьби робітників і селян за поліпшення умов і оплати праці, на прилученні людей праці до масових акцій робітничої і селянської солідарності, до участі у вічах і демонстраціях, до виборчих кампаній, до профспілкового руху тощо. Нова програма австрійської соціал-демократії, прийнята у 1901 р., засуджувала національне гноблення і проголошувала остаточне врегулювання національної і мовної проблем. УСДП орієнтувалася на мирні поетапні перетворення у суспільстві в напрямку до соціалізму, на легальні форми політичної діяльності. Як і вся соціал-демократія Австрії, УСДП поділяла стратегічні цілі і тактичні методи боротьби за соціалізм.

Щодо інших сил та партій українського політичного табору УСДП опинилася у ролі радикальної лівої опозиції. Націонал-демократів соціалісти вважали захисниками інтересів лише більш-менш заможних верств українського суспільства, засуджували за схильність до компромісів з австрійською владою. УРП соціал-демократи критикували за, на їхній погляд, непослідовність, балансування між соціалізмом та націоналізмом. Очевидно, що вкрай негативним було ставлення УСДП до Католицько-руського народного союзу - консервативної партії клерикального характеру. Нарешті, гостра критика москвофільського руху єднала галицьких соціал-демократів зі всіма іншими українськими партіями Галичини. Хибна теорія москвофілів про національну спільність росіян і галицьких русинів робила з них силу, об'єктивно ворожу українському, справді національному рухові. У контексті гострого українсько-польського протистояння в Галичині на початку ХХ століття діяльність москвофілів об'єктивно грала на руку польським "господарям" краю. "Воля" називала москвофілів "ворогами української справи, ворогами поступу", "агентами царського уряду", які "тільки те і роблять, що нападають, кидаються і брешуть на український рух національний та за рублі ширять наймерзенніше цареслав'я" [3].

Українські соціал-демократи діяли у тісній співпраці з польськими соціал-демократами Галичини, а такі їх лідери, як М. Ганкевич і С. Вітик, одночасно входили до складу керівництва як УСДП, так і ППСД. Слабка організаційна база, відсутність реального впливу на профспілки (які в Галичині були в польських руках), а відтак - відсутність серйозних грошових засобів мали наслідком слабкість партійної преси галицьких соціал-демократів. Згаданий вже головний партійний орган УСДП - "Воля" - виходила два рази на місяць, а її наклад становив у 1900-1906 рр. лише 500-800 примірників [6, с. 36]. У 1903 р. газета виходила дуже нерегулярно, а кілька місяців 1904 р. не друкувалася взагалі [2, с. 36]. При цьому редакція отримувала субсидії від керівництва австрійської соціал-демократії. Дуже різка критика на адресу влади надто часто призводила до конфіскації матеріалів "Волі" австрійською цензурою; білі ж плями на сторінках газети не сприяли її популярності [7, с. 28]. Між тим, для

порівняння, загальний наклад видань УНДП у 1907 р. наближався до 100 тисяч [6, с. 36]. Перший з'їзд УСДП (21-22 березня 1903 р.), серед іншого, ухвалив реорганізувати "Волю" у щотижневик, але через відсутність коштів цього зроблено не було [6, 34]. Те ж саме вирішив і наступний, другий, з'їзд (27-28 січня 1906 р.).

Невдоволені позицією проводу партії, члени УСДП (їхнім лідером був В. Левинський) надрукували у "Волі" декілька статей на підтримку тези про необхідність організації самостійних українських профспілок [6, с. 42]. Змушений залишити редакцію "Волі", В. Левинський організував у Чернівцях видання газети "Земля і воля" (з березня 1906 р.) накладом близько 2000 примірників [7, с. 28]. Газета, що стала оплотом партійної опозиції, почала поширюватися і в Галичині, поступово набираючи популярності та витісняючи офіційну "Волю" [9, с. 62]. Редактором "Землі і волі" у Чернівцях був М. Огородник [12, с. 217].

В результаті виборів, у травні 1907 р., до австрійського парламенту (рейхсрату), які уперше було проведено на основі загального виборчого права (УСДП взяла в них участь самостійно, а депутатські мандати зуміли здобути С. Вітик та Я. Остапчук, розкол у партії вдалося подолати. За рішенням партконференції соціал-демократів (лютий 1908 р.) редакцію "Землі і волі" було перенесено до Львова, видання "Волі" припинено і створено спільну редакцію з редакцій "Волі" та "Землі і волі". Таким чином, "Земля і воля" стала єдиним центральним партійним органом галицьких соціалістів [6, с. 44].

Для партійних видань УСДП отримувала значну фінансову допомогу від української діаспори США і Канади, а також невелику субсидію від австрійської соціал-демократії. Щоправда, у Відні прохання про матеріальну допомогу зустрічали без особливого ентузіазму. Про це красномовно свідчить, зокрема, лист Ю. Бачинського до В. Левинського з інформацією про візит до австрійської столиці одного з товаришів по партії: "У справі видавництва "Землі і волі" двічі на тиждень не поробив Яросевич у віденській ексекутиві ніяких заходів, не маючи віри в їх успішність, згідно не хотючи наразитися на викинення Адлером (В. Адлер - керівник СДРПА. - О. Х.) за двері" [2, с. 34].

УСДП підтримувала зв'язок зі східноукраїнською УСДРП, яка у Росії була заборонена. На прохання ЦК останньої В. Левинський у 1910 р. видавав у Львові газету "Робітник", що закликала до відновлення в Україні нелегальної соціал-демократичної революційної партії. У 1910-1911 рр. вийшло 12 номерів журналу "Наш голос" - спільного теоретичного органу УСДП і УСДПР [6, с. 55].

"Земля і воля" та інші періодичні видання соціал-демократів у своїх публікаціях головну увагу приділяли соціалістичному рухові, питанням життя українського робітництва, проблемам партійної тактики і організації. Зокрема, у листопаді-грудні 1908 р. в соціалістичній пресі знову обговорювалося питання про українські профспілки [6, с. 55]. Чимало місця займала на її сторінках інформація з парламенту, де обидва послы від УСДП увійшли не до українського, а до загальноавстрійського соціал-демократичного

парламентського клубу. Видання УСДП закидали національним фракціям, у тому числі й Українському клубові, що вони наражаються на небезпеку розпуску парламенту через дрібні національні чвари, докоряли за готовність йти на компроміс з урядом [1].

У 1907-1913 рр. в УСДП тривав конфлікт між керівництвом партії та значною частиною молодшого покоління соціал-демократів. У центрі розбіжностей було питання про взаємини з польською ППСД. Ми вже відзначали тісний організаційний зв'язок УСДП, у першу чергу її керівництва, з польською соціал-демократією Галичини. Так, М. Ганкевич був водночас редактором "Glos'y" - органу ППСД - і керівником МК ППСД у Львові; такі лідери УСДП як С. Вітик, Т. Мелень також працювали у структурах польської соціалістичної партії [6, с. 62]. Між тим націоналістичні прояви у діяльності ППСД сприяли посиленню в молодших членів УСДП прагнення до усамостійнення української соціал-демократії. Погляди опозиції знаходили відображення у партійній пресі. Так, Ю. Бачинський (автор "України irredent-u") у своїй статті закликав однопартійців "скинути з себе те знам'я рабства супроти польської партії", вести самостійну політику [6, с. 63]. На конференції УСДП у січні 1911 р. у Львові "молоді" добилися ухвалення резолюції, в якій наголошувалося, що взаємини між польською та українською соціал-демократією є ненормальними, і стверджувалося, що "причини такого стану впливають не тільки з соціал-патріотичної ідеології ППСД, з її історичними пересудами, але і з її стремління бути представницею всего робітничого руху по містах Східної Галичини" [8, 1911: 5 лютого]. У резолюції підкреслювалося, що обов'язком членів УСДП є "в першій мірі віддавати свій час і сили українській партії" [8, 1911: 5 лютого].

Виступивши проти політики ППСД передусім з національних позицій, "молода" течія в УСДП водночас досить різко відмежувалася й від інших українських партій, оцінюючи їх як "дрібнобуржуазні" і "міщанські". Зокрема, з "класових" міркувань "молода" більшість партії вирішила святкувати 50-річчя з дня смерті Тараса Шевченка самостійно, окремо від інших українських партій. Водночас "старі" були прибічниками участі у загальноукраїнських заходах [11, № 4, с. 197].

На виборах до австрійського парламенту 1911 р. деякі кандидати УСДП балотувалися проти кандидатів УНДП та УРП. Єдиний обраний від соціал-демократів посол С. Вітик увійшов не до Українського клубу, а до німецької соціал-демократичної фракції. З приводу цього "Земля і воля" писала, що "соціал-демократичний посол не сміє вступити до Українського клубу разом з панами та попами" [8, 1911: 14 червня].

З кінця 1911 р. УСДП розкололася на дві частини, кожна з яких виступала від імені цілої партії і видавала свій окремий друкований орган - "Земля і воля" та "Вперед" [6, с. 66]. В основі конфлікту, що розвалював УСДП, лежала, по суті, колізія між об'єктивно національним, українським характером партії та її намаганням зберігати "класову солідарність" з польською соціал-демократичною партією. Однак прояви націоналізму у діяльності ППСД, члени

якої значною мірою солідаризувалися з тими національно-державницькими прагненнями поляків, які входили у Східній Галичині у конфлікт з національними інтересами українців, завдали удару по інтернаціоналістським настроям українських соціал-демократів. Якщо українські соціалісти бачили у майбутньому перспективу незалежної української держави, а польські, мріючи про відродження незалежної Польщі, сприймали східногалицькі землі як одвічно польські, уникнути зіткнення на національному ґрунті було непросто. Щоправда, на практиці конфлікти створювалися більше злободенними питаннями про профспілкові каси та іншими проявами національної зневаги з польського боку.

З іншого боку, намагання УСДП бути послідовно "пролетарською", суто робітничою партією призвело її до протистояння з іншими українськими партіями Галичини. Це, як зазначалося вище, серед іншого знайшло відображення у позиції УСДП під час виборчих кампаній, в неучасті її депутатів у парламентському Українському клубі, а також у численних критичних звинуваченнях несоціалістичних українських політиків у "буржуазності", захисті ними інтересів української буржуазії, а не широких мас, які лунали зі сторінок соціал-демократичних видань.

У той же час слід відзначити, що обидва угруповання в УСДП у багатьох важливих питаннях суспільно-політичного життя Галичини діяли солідарно як одне з одним, так і з іншими українськими партіями, відстоюючи суто національні, загальноукраїнські вимоги. І ці українські вимоги нерідко збігалися з вимогами польської "лівиці". Так, у лютому 1912 р. українські соціал-демократи обох напрямків брали участь (спільно з ППСД та ЄСДП) у демонстрації перед будинком галицького сейму, вимагаючи скасування куріальної системи на сеймових виборах. нації". Представники обох частин партії підписали спільну відозву з УНДП та УРП, яка закликала до створення у Львові українського університету шляхом поділу існуючого на український та польський [5, 17 червня].

Початок восени 1912 р. першої Балканської війни створив реальну загрозу виникнення збройного конфлікту між Австрією та Росією, чії імперські інтереси саме на Балканах зіткнулися особливо гостро. У спільній відозві УСДП ("автономістів") та УСДРП до Базельського надзвичайного конгресу II Інтернаціоналу, після засудження війни загалом, зазначалося, що "в разі збройного конфлікту між Австрією та Росією нашим першим завданням буде боротися проти нашого одвічного ворога - російського царату" [4].

Позиція соціал-демократів - "централістів" виявилася ще більш проавстрійською. Послідовно проти війни, без будь-яких наголосів на необхідності у першу чергу поразки Росії, виступили українські соціал-демократи Буковини. Зокрема, чернівецька "Борба" у зверненні "До українського робучого люду Галичини і Буковини" підкреслювала, що пропаганда війни як засобу добитися незалежності України - "авантюристичний шлях", що може призвести не до національного звільнення українців, а до посилення європейської реакції [1, 14 грудня]. Це, однак, була позиція

меншості УСДП. Представники партії проголосували за підготовлений спеціальною міжпартійною нарадою галицьких українців (7 грудня 1912 р.) комунікат, в якому декларувалося, що "...з огляду на добро і будуччину української нації по обох боках кордону на випадок війни між Австрією та Росією, все українське громадянство однозгідно і рішуче стане на боці Австрії і проти Російської імперії як найбільшого ворога України" [10, с. 555-556]. Незадовго, перед початком Першої світової війни УСДП вдалося подолати розкол.

Висновки. Ідейні концепції галицької соціал-демократії ґрунтувалися на власній соціально-економічній базі й розвивалися у зв'язку з властивими їй внутрішніми закономірностями. Вони збігалися із загальними тенденціями розвитку соціал-демократичних ідей в цілому світі. В лоні українського соціал-демократизму майже від самого початку його організаційного оформлення було сформульовано лозунг державної самостійності України.

Література

1. Борба: 1912 р. 2. Босак О. З історії розвитку соціал-демократичної періодики // Українська періодика: історія і сучасність: Тези науково-теоретичної конференції 9-10 грудня 1993 р. – Львів, 1993. – С. 34-38. 3. Воля (м. Львів): 1900-1903. 4. Вперед: 1913 р. 5. Діло: 1912 р. 6. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократична партія (1899-1918). – Івано-Франківськ: 1997. – 104 с. 7. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократична преса в Галичині на початку ХХ ст. (1900-1914 рр.) // Доповіді і повідомлення II Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Українська періодика: історія і сучасність». – Львів – Житомир, 1994. – С. 27-29. 8. Земля і воля. 9. Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – Х.; К.: Держвидав України, 1930. – 91 с. 10. Літературно-науковий вісник: 1913: т. 62. – кн. 6. 11. Наш голос: 1911 р. 12. Романюк М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870-1940 рр.) – Львів: Фенікс, 2000. – 588.